

TEISINIS ŠVIETIMAS IR UGDYMAS

Eglė Bilevičiūtė

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokykla

E. paštas eglek@mruni.eu

Santrauka. Kiekvienas žmogus turi suprasti savo teises ir pareigas ir žinoti, kaip gauti žalos atlyginimą per teisinę sistemą. Tačiau dauguma žmonių sunkiai susidoroja su teisinėmis problemomis ir dažnai nežino, kur kreiptis pagalbos. Teisinių klausimų sprendimas yra sudėtingas net specialistams. Teisinis švietimas – švietimas, kurio tikslas – padėti žmonėms ugdyti gebėjimą suprasti įstatymus, protingą mąstymą, pozityvią dalyvavimo sąmonę, žmogaus teisių suvokimą. Vienas iš Jungtinių Tautų Organizacijos darnaus vystymosi tikslų yra užtikrinti įtraukų ir nešališką kokybišką vaikų, jaunimo ir suaugusiųjų švietimą ir skatinti mokymosi visą gyvenimą galimybes visiems. Visuomenės teisinis švietimas gali išspręsti dalį šių problemų. Jis apima platų spektrą veiklos, skirtos didinti piliečių gebėjimą spręsti su teise susijusias problemas. Straipsnyje atlikta teisinio švietimo ir ugdymo ypatumų analizė, aptartos teisinio švietimo Lietuvoje problemos.

Reikšminiai žodžiai: teisinis švietimas, teisinis ugdymas, visuomenės teisinis švietimas, teisės dalykas mokykloje.

Įvadas

Teisinis ugdymas yra bendrojo ir socialinio ugdymo dalis. Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymo¹ 2 straipsnio 33 dalis numato, kad „ugdymas yra dvasinių, intelektualinių, fizinių asmens galių auginimas bendraujant ir mokant“. Analogiškai formuluojama ir geros mokyklos koncepcijoje²: „4.1. Ugdymo(si) rezultatai – palaiapsniui įgyjamos dvasinę, intelektinę ir fizinę asmens brandą rodančios kompetencijos,

1 „Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas“, *Valstybės žinios*, 2011-03-31, Nr. 38-1804.

2 Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2015 m. gruodžio 21 d. įsakymas Nr. V - 1308 „Dėl geros mokyklos koncepcijos patvirtinimo“, TAR, 2015-12-21, Nr. 20048.

apimančios žinias, supratimą, gebėjimus ir nuostatas. 4.2. Ugdymasis – dvasinių, intelektinių, fizinių asmens galių auginimasis bendraujant ir mokantis.“

Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme įrašyta, kad švietimas – veikla, kuria siekiama suteikti asmeniui visaverčio savarankiško gyvenimo pagrindus ir padėti jam nuolat tobulinti savo gebėjimus. Mokyti yra prigimtinė kiekvieno žmogaus teisė. Švietimas, kaip asmens, visuomenės ir valstybės ateities kūrimo būdas, grindžiamas žmogaus nelygstamos vertės, jo pasirinkimo laisvės, dorinės atsakomybės pripažinimu, demokratiniais santykiais, šalies kultūros tradicijomis³.

Teisinis švietimas – švietimas, kurio tikslas – padėti žmonėms ugdyti gebėjimą suprasti įstatymus, protingą mąstymą, pozityvią dalyvavimo sąmonę, žmogaus teisių suvokimą, atidumą kitiems ir konstitucinę vertę. Šių dalykų reikalaujama iš demokratiškos piliečių⁴.

Užsienio mokslininkai savo straipsniuose daugiausia aptarinėja profesionalų teisinį švietimą. Pvz., D. Goldsworthy straipsnyje apmąstomos įvairios teisinio išsilavinimo perspektyvos ir poveikis, kurį pedagoginei praktikai gali sukelti dabartinės ir besikuriančios technologijos⁵. I. Wardas nagrinėja skirtingus teisinio švietimo aspektus. Jis teigia, kad du iš esmės susiję klausimai ir toliau formuoja dabartines diskusijas apie teisinį išsilavinimą: kam skirta teisės mokykla ir ko teisės mokykla turėtų mokyti?⁶. „The European Journal of Legal Education“⁷ publikuoja straipsnius apie bet kurį teisinio išsilavinimo aspektą, kuris gali sudominti teisės fakultetų dėstytojus bet kur Europoje. Tai yra straipsniai apie mokymosi teoriją ir pedagogiką, technologijų panaudojimą teisiniame švietime, teisinio švietimo tyrimus ir pan.

Šio darbo tikslas yra glaustai aptarti teisinio švietimo ir ugdymo ypatumus nagrinėjant visuomenės teisinio švietimo vaidmenį. Straipsnyje analizuojami užsienio ir Lietuvos mokslininkų darbai, teisės aktai ir gerosios patirties pavyzdžiai. Šiame tekste nebus aptariamas profesionalių teisininkų paruošimas ir jų

3 „Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas“, *Valstybės žinios*, 2011-03-31, Nr. 38-1804.

4 „Overview of Legal Education“, Ministry of Justice Crime Prevention Policy Bureau, žiūrėta 2023 m. vasario 2 d., http://www.moj.go.kr/cppb_eng/3314/subview.do.

5 Daniel Goldsworthy, „The Future of Legal Education in the 21st Century“, *Adelaide Law Review* 41, 1 (2020): 243–265.

6 Ian Ward, „Legal Education and the Democratic Imagination“, *Law and Humanities* 3, 1 (2009): 87–112.

7 The European Journal of Legal Education, žiūrėta 2023 m. vasario 10 d., <https://www.ejle.eu/index.php/EJLE/index>.

rengimo programos. Norima suteikti dėmesį į teisinį visuomenės švietimą. Sąvoka „visuomenės teisinis švietimas“ vartojama apibūdinti įvairiai veiklai, kuria siekiama sustiprinti žmonių „teisinį pajėgumą“. Šį darbą galima plačiai suskirstyti į švietimo ir mokymo iniciatyvas bei mokslinių tyrimų veiklą⁸.

I. Wardo manymu, teisinio švietimo sistema turi prasidėti nuo mokyklos. Svarbu jau mokykloje žinoti, kas yra įstatymas. Profesionalūs teisininkai galėtų kontroliuoti, kad kiekvienoje bendrojo lavinimo mokykloje nors minimaliai būtų dėstoma teisės mokymo programa. Tai bus naudinga ir visiems piliečiams, o tie, kurie pasirinks aukštesnius teisės mokslus, jau turės tam tikrų pagrindinių žinių⁹.

L. Petrauskienė ir V. Ž. Jonynienė¹⁰ konstatuoja, kad iki 2004 metų Lietuvoje neegzistavo sistemingas visuomenės teisinis švietimas. Sukruti tokią sistemą paskatino teisinės, demokratinės gerovės valstybės vystymo procesas. „*Teisinis ugdymas bendrojo ugdymo mokykloje yra svarbus ir aktualus savo paskirtimi, siekiant moksleivius ugdyti sąmoningus, suprantančius savo teises ir pareigas, gebančius kontekstualizuoti teises žinias, konstruktyviai dalyvauti nuolat kintančio visuomenės gyvenime.*“¹¹

Lietuvos mokslininkai skirtingais aspektais analizavo teisinį ugdymą bendrojo ugdymo mokyklose. L. Petrauskienė ir V. Ž. Jonynienė¹², R. Prakapas, R. Žilinskienė¹³, I. Motiejūnaitė¹⁴, D. Juciuvienė¹⁵, A. Pekauskas¹⁶ nagrinėjo teisinio švietimo sampratą ir integracijos galimybes į bendrojo lavinimo programas.

8 Sarah Pepin ir Joanna Dawson, *Public legal education. A Westminster Hall debate on Public legal education is scheduled for Tuesday 15 May 2018 at 2.30pm*. Debate pack Number CDP-2018-0119 (Westminster Hall, Tuesday 15 May 2018), [https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CDP-2018-0119/CDP-2018-0119.pdf](https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CDP-2018-0119/CDP-2018-0119/CDP-2018-0119.pdf).

9 Ward, *supra note*, 6: 87–112.

10 Lina Petrauskienė ir Vilma Živilė Jonynienė, „Teisinio švietimo samprata ir poreikis ugdymo institucijoje: 10–12 klasių moksleivių požiūris“, *Socialinis darbas* 11, 1 (2012): 151–164.

11 Romas Prakapas ir Danguolė Juciuvienė, „Teisinio ugdymo integracija pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosiose programose“, *Socialinis darbas* 11, 1 (2012): 141–150.

12 Petrauskienė ir Jonynienė, *supra note*, 10: 151–164.

13 Romas Prakapas ir Rūta Žilinskienė, „Teisinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje: pedagogų požiūris“, *Socialinis darbas* 7, 2 (2008): 51–58.

14 Romas Prakapas ir Inga Motiejūnaitė, „Teisinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje: mokinių požiūris“, *Socialinis ugdymas* 9, 20 (2009): 15–22.

15 Prakapas ir Danguolė, *supra note*, 11: 141–150.

16 Auridas Pekauskas, „Vidutinio mokyklinio amžiaus mokinių teisinio ugdymo turinio bendrojo lavinimo mokykloje analizė“, *Pedagogika* 99 (2010): 95–103.

B. Kairienė ir G. Dzindzaliėtienė¹⁷ analizavo teisinio švietimo vaidmenį vaikų teisių įgyvendinimui, G. Žibėnienė ir R. Valukonienė¹⁸ tyrė refleksijos metodo taikymą teisiniame ugdyme. R. Prakapas ir V. Čepaitė¹⁹ nagrinėjo teisinio švietimo taikymą kritinio mąstymo ugdymui.

Vienas iš Jungtinių Tautų Organizacijos darnaus vystymosi tikslų yra užtikrinti įtraukų ir nešališką kokybišką vaikų, jaunimo ir suaugusiųjų švietimą ir skatinti mokymosi visą gyvenimą galimybes visiems²⁰. Tačiau galima teigti, kad Lietuvoje suaugusiųjų teisinis švietimas ir ugdymas išvystytas nepakankamai.

1. Teisinio ugdymo samprata

Teisinio ugdymo samprata nėra tiesiogiai apibrėžta Lietuvos teisės teorijos specialistų. Iš dalies šią sampratą atskleidžia Lietuvos edukologai savo darbuose, pvz., R. Prakapas, B. Kairienė, G. Žibėnienė, A. Pekauskas ir kt.^{21, 22, 23, 24}. Tačiau edukologijos mokslo atstovų pateikiami teisinio ugdymo apibrėžimai pirmiausia remiasi teisės teorijos mokslininkų sugeneruotų teisės, teisinės sąmonės, teisinės kultūros ir teisinio auklėjimo analize. Tarkime, pasak R. Prakapo, teisinis ugdymas – tai „*sistemiškas ir teigiamas poveikis teisinės sąmonės pradiniam teisinės kultūros elementui, kurio tikslas ugdyti asmens valią, pasiryžimą elgtis teisėtai bei žadinti teisėtam elgesiui palankią asmens motyvaciją*“²⁵. „*Teisinės informacijos teikimas laiku, teisinės sąmonės ugdymas ir šio ugdymo plėtra – pagrindiniai*

17 Brigita Kairienė ir Gintarė Dzindzaliėtienė, „Teisinis švietimas – vaiko teisių įgyvendinimo prielaida“, *Socialinis ugdymas* 9, 20 (2009): 59–69.

18 Gintautė Žibėnienė ir Rita Valukonienė, „Refleksijos metodų taikymas: mokytojų teisinio ugdymo patirtis Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose“, *Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose* 12 (2016): 68–75.

19 Romas Prakapas ir Vitalija Čepaitė, „Kritinio mąstymo ugdymo galimybės teisinio ugdymo pamokose“, *Socialinis darbas* 10, 2 (2011): 181–192.

20 United Nations, „Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4: Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all“, https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/education-2030-incheon-framework-for-action-implementation-of-sdg4-2016-en_2.pdf.

21 Prakapas ir Žilinskienė, *supra note*, 13: 51–58.

22 Kairienė ir Dzindzaliėtienė, *supra note*, 17: 59–69.

23 Pekauskas, *supra note*, 16: 95–103.

24 Žibėnienė ir Valukonienė, *supra note*, 18: 68–75.

25 Prakapas ir Žilinskienė, *supra note*, 13: 51–58.

visuomenės teisinio švietimo principai²⁶. „Teisinis ugdymas gali būti traktuojamas kaip informacijos visuomenei rūšis, yra viena iš pagrindinių priemonių, ugdančių teisiškai išprususius bei dorus piliečius. Teisiniu ugdymui priskiriamas teigiamų nuostatų ir įsitikinimų ugdymo uždavinys. Mokiniai turi suvokti ir internalizuoti teisės sąvokas, įstatymų paskirtį ir jų vaidmenį²⁷. „Visuomenės teisiniu švietimu laikomas procesas, kai asmenims sudaromos galimybės įgyti teisinių žinių, kad jie galėtų tinkamai naudotis savo teisėmis teisinėje sistemoje, jas ginti ir atlikti pareigas.“²⁸ Todėl pradžioje pateiktina trumpa apžvalga – būtent teisės srities mokslininkų teisinės sąmonės, teisinės kultūros ir teisinio auklėjimo sąvokos.

Anot žinomo Lietuvos teisės teorijos profesoriaus Alfonso Vaišvilos, „teisinė sąmonė – tai sistema vaizdinių, idėjų, teorijų, kurias tam tikrais interesais besivadovaujantys žmonės susikuria apie galiojančią ir pageidautiną teisę, apie galiojančių įstatymų sutikimą ar nesutikimą su jų interesais (teisingumu), taip pat teigiamos ar neigiamos emocijos, kurių patiria skirtingų interesų turėtojai, susidūrę su galiojančia teise, vertindami ją savo ir visuomenės interesų apsaugos požiūriu²⁹. O teisinę kultūrą galima apibrėžti įvairiomis definicijomis: „1) tai teisės paliepiamų žinojimas ir praktinis jų įgyvendinimas; 2) tai objektyvizuota, praktiniu asmens elgesiu virtusi teisinė sąmonė; 3) tai ta pati teisinė sąmonė, tik papildyta teisėtumu“³⁰. Taigi, teisinis auklėjimas būtų „sistemiškas, teigiamas poveikis teisei sąmonei kaip pradiniam teisinės kultūros elementui. Jo tikslas – ne tiek teikti teisinę informaciją apie teisėtą elgesį, kiek ugdyti valinį asmens ryžtą elgtis teisėtai, diegti teisėtam elgesiui palankią asmens motyvaciją, ugdyti vientisą, minties ir elgesio požiūriu nesusidvejinusią, socializuotą asmenybę. Tai šeimos, švietimo institucijų veikla mokant teisės pagrindų mokyklose, taip pat veikiant per visuomenės informavimo priemones, savarankiškai studijuojant teisės literatūrą (teisinė savišvieta). Šia linkme teigiamai veikia ir teisės praktika (teisės aktų taikymas), įgyvendinanti teisėtumo ir teisingumo principus, atskleidžianti jų naudą asmeniui ir visuomenei. Tai ne tik valstybės, bet ir visuomenės veikla, skirta tiek teisės pažeidimams išaiškinti, tiek jų prevencijai vykdyti“³¹.

26 Petrauskienė ir Jonynienė, *supra note*, 10: 151–164.

27 Auridas Pekauskas ir Gedutė Grigaliūnaitė, „Jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių teisinio ugdymo turinio bendrojo lavinimo mokykloje analizė“, *Pedagogika* 89 (2008): 107–114.

28 Kairienė ir Dzindzaliėnė, *supra note*, 17: 59–69.

29 Alfonsas Vaišvila, *Teisės teorija: vadovėlis* (Vilnius: Justitia, 2004), 215.

30 *Ibid.*, 457.

31 *Ibid.*, 461.

Kitas žinomas Lietuvos teisės srities mokslininkas profesorius Vytautas Šlapkauskas *teisinę sąmonę* apibrėžia taip: „<...> objektyviai egzistuojanti sąryšinga vaizdinių, idėjų, teorijų ir emocijų sistema, išreiškianti visuomenės, grupių ir individų santykį su teise kaip socialiniu institutu, jo sistema ir struktūra, santykį su įstatymais ir kitais teisinės sistemos elementais. Šis santykis gali būti labai įvairus, pavyzdžiui, pritarti teisei kaip socialiniam institutui ir tuo pačiu metu nepritari atskiriems teisinės sistemos elementams. Konkrečios teisinės sąmonės formavimąsi įtakoja visuomenės istorinė patirtis bei individų ir grupių nuosavas socialinis patyrimas³², o teisinę kultūrą kaip „valstybės ir visuomenės formavimo bei politinės ir teisinės sąmonės išsivystymo, jų vertybių – normų komplekso, o tuo pačiu ir elgesio išraiška teisinėje srityje³³. Ir kaip išvada pateikiamas toks teisinio auklėjimo apibrėžimas: „Teisinio auklėjimo turinys apima informaciją apie teisės esmę, ją išreiškiančius būdus – teisės principus ir teisės normas, kuriomis reguliuojami visuomeniniai santykiai³⁴.

Stasys Vansevičius teigia, kad „*teisinė sąmonė yra teisės žinios, galiojančios teisės, teisinės minties, idėjų, susijusių su norimais teisės pokyčiais, vertinimas, t. y. ne tik objekto atspindėjimo rezultatas, bet ir priemonė paveikti objektą, visą valstybės teisinę sistemą*³⁵, o „*teisinė kultūra yra bendrosios kultūros atmaina, susidedanti iš teisinėje tikrovėje esančių dvasinių ir materialinių vertybių*³⁶. Autorius neanalizuoja teisinio auklėjimo, tačiau kalba apie *teisėtą elgesį*: „Žmogus, įsisąmoninęs teisės idėjas ir principus, atlieka teisėtus veiksmus kaip savaime suprantamus ir kaskart neanalizuoja teisinių reikalavimų teisingumo ir motyvų.<...> *Teisiniai įpročiai reguliuoja elgesį ir šis tampa teisėtas.*³⁷

Atlikus ugdymo ir ugdymo funkcijų, taip pat ugdymo turinio sąvokų, pateiktų Lietuvos Respublikos Švietimo įstatyme³⁸, analizę galima daryti išvada, kad *teisinis ugdymas* yra tam tikrų dvasinių ir intelektualinių asmens galių auginimas (teisinė kultūra ir teisinė sąmonė) bendraujant (teisinis auklėjimas) ir mokant (teisinis švietimas). Taigi, *teisinio ugdymo turinį* sudaro tokie atskiri elementai kaip

32 Vytautas Šlapkauskas, *Teisės sociologijos pagrindai. Vadovėlis* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004), 390.

33 *Ibid.*, 412.

34 *Ibid.*, 408.

35 Stasys Vansevičius, *Valstybės ir teisės teorija* (Vilnius: Justitia, 2000), 163.

36 *Ibid.*, 174.

37 *Ibid.*, 234.

38 „Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas“, *Valstybės žinios*, 2011-03-31, Nr. 38-1804.

teisinis auklėjimas, teisinis švietimas bei teisinės sąmonės ir teisinės kultūros formavimas(is), o paties teisinio ugdymo pagrindinis tikslas būtų per teisinio auklėjimo ir teisinio švietimo funkcijas visų pirma formuoti asmens teisinę sąmonę, siekiant išauginti aukštą teisinę kultūrą. Teisinių žinių arba žinių apie teisę pertekimas, teisinių įgūdžių suformavimas ir lavinimas būtų teisinio švietimo pagrindiniai elementai ir jų pakanka tam tikro lygio teisei sąmonei suformuoti, bet nepakanka išauginti teisinę kultūrą (siekiant idealo – aukštą teisinę kultūrą), nes teisiniui elgesiui reikia ne tik teisės žinių, bet ir teisinių įpročių.

D. Goldsworthy mano, kad užduotys, kurioms reikia kūrybiškumo, sudėtingo samprotavimo ar socialinio intelekto (pavyzdžiui, gebėjimo veiksmingai derėtis dėl sudėtingų socialinių santykių), išliks žmonių kompetencija. Tai ir turi formuoti teisinį švietimą. Teisininkai vis dažniau turės įgyti platų, liberalų išsilavinimą, suteikiantį galimybių mąstyti tarpdalykiškai, skatinantį kūrybiškumą ir socialinį intelektą. Universitetai ir teisės mokyklos turi pripažinti teisinio išsilavinimo svarbą per savo kaip žinių bendruomenės funkciją, kuri yra iš esmės vertinga, nes gali papildyti akademinį žinių ir žmonių pastangas³⁹.

A. Pekauskas teigia: „Teisinio ugdymo konstrukto struktūra yra dvimatis. Ją sudaro du komponentai: teisės žinios, susijusios su formalioju mokykliniu ugdymo turiniu (įgyjamos mokykloje); nesusijusios su mokykla (įgyjamos saviugdos, socialinio išmokymo būdu, šeimoje ir kitoje artimoje aplinkoje) bendrosios žinios. Teisinio ugdymo sistemą sudaro: teisinis pedagogų parengimas, teisinis mokinių ugdymas, teisinis tėvų švietimas.“⁴⁰

2. Teisinis švietimas

2.1. Teisinio švietimo samprata

Europos Sąjungos Tarybos rezoliucijoje⁴¹ teigiama, kad švietimas ir mokymas turi atlikti itin svarbų vaidmenį formuojant Europos ateitį tokiu laikotarpiu, kai būtina, kad jos visuomenė ir ekonomika taptų darnesnė, įtraukesnė, labiau

³⁹ Goldsworthy, *supra note*, 5: 243–265.

⁴⁰ Pekauskas, *supra note*, 16: 95–103.

⁴¹ Europos Sąjungos Taryba, „Tarybos rezoliucija dėl Europos bendradarbiavimo švietimo ir mokymo srityje strateginės programos siekiant sukurti Europos švietimo erdvę ir imtis veiksmų vėlesniu laikotarpiu (2021–2030 m.) (2021/C 66/01)“, CELEX, žiūrėta 2023 m. vasario 3 d., [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021G0226\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021G0226(01)&from=EN).

skaitmeninė, tvaresnė, žalesnė ir atsparesnė, o piliečiai galėtų užsitikrinti savirealizaciją ir gerovę, būtų pasirengę prisitaikyti prie kintančios darbo rinkos ir joje efektyviai dirbti ir dalyvauti kaip aktyvūs ir atsakingi piliečiai. Švietimas ir mokymas yra Europos piliečių asmeninio, pilietinio ir profesinio tobulėjimo pagrindas. Reikia užtikrinti kokybišką mokymąsi visą gyvenimą visiems besimokantiesiems.

„Law Insider“ teisinė duomenų bazė pateikia du teisinio švietimo (angl. *legal education*) apibrėžimus⁴². Teisinis švietimas – tai veikla, atitinkanti nuostatų reikalavimus ir išlaikanti arba didinanti teisininkų kompetenciją teisinės praktikos atžvilgiu. Teisinis švietimas – bet kokia institucijos siūloma švietimo ar mokymo programa, kurios tikslas yra suteikti teisės srities žinias ar įgūdžius, arba kitas švietimo ar institucinis mokymas.

2.2. Visuomenės teisinis švietimas ir jo reikšmė

Užsienio mokslininkų darbuose visuomenės teisinis švietimas plačiai nagrinėjamas iš teorinės ir praktinės pozicijos.

Apie visuomenės teisinį švietimą daug rašyta nuo tada, kai atsirado revoliucinė idėja, kad teisę žinoti ir suprasti turi visi žmonės, ne tik teisininkai. Aštuntajame XX a. dešimtmetyje JAV pilietinių teisių judėjimai pabrėžė praktinių teisiųjų žinių būtinybę ne teisininkams. Nuo tada viešųjų teisinio švietimo programų (daugelyje šalių ypač gatvės teisės) plitimas buvo nepaprastai didelis. Šiame kontekste mokslininkai (pvz., Richardas Grimesas) išskiria teisės mokyklų vaidmenį kuriant teisiškai raštingesnę visuomenę⁴³. R. Grimeso knygoje⁴⁴ kalbama apie teisiškai raštingesnę visuomenę ir aptariama, kodėl ir kaip teisės mokykla galėtų prisidėti prie to. Nagrinėjant, kas yra visuomenės teisinis švietimas ir kokiomis formomis jis gali būti vykdomas, konkrečiai aptariami būdai, kuriais teisės mokykla gali įsitraukti į šį procesą, pateikiami viešojo teisinio švietimo modeliai, pradedant mokymu akis į akį ir baigiant spausdintinės medžiagos naudojimu, įskaitant didėjančią elektroninių technologijų svarbą.

42 „Legal education definition“, Law Insider, žiūrėta 2023 m. sausio 29 d., <https://www.lawinsider.com/dictionary/legal-education>.

43 Amy L. Wallace, „Review: Public Legal Education – The Role of Law Schools In Building a More Legally Literate Society (Routledge 2021)“, *Journal of Public Legal Education*, Forthcoming, NYLS Legal Studies Research Paper 3943343 (2021), <https://ssrn.com/abstract=3943343>.

44 Richard Grimes, *Public Legal Education. The Role of Law Schools in Building a More Legally Literate Society* (Routledge, 2021).

Teisinio visuomenės švietimo problemomis plačiai užsiima Didžiosios Britanijos teisininkai. Generalinio advokato visuomenės teisinio švietimo komitetas apibūdino, kad teisinis visuomenės švietimas (angl. *Public Legal Education*) apima platų spektrą veiklos, skirtos dalyviams suteikti daugiau galių, didinti jų pasitikėjimą ir gebėjimą spręsti su teise susijusias problemas. Geresnis teisių ir teisinių klausimų išmanymas leidžia asmenims ir bendruomenei labiau kontroliuoti savo gyvenimą, spręsti problemas, dalyvauti demokratiame procese ir įsitraukti į su jais susijusių sprendimų formavimą. Teisinis visuomenės švietimas taip pat turi sąsajų su bendruomenės plėtra ir švietimu, papildo teises ir konsultavimo paslaugas. Dėl plačiai paplitusio teisinio pajėgumo asmenys ir bendruomenės galės nustatyti, kada jie susiduria su teisine situacija, ir žinoti, kokius veiksmus jie gali pasirinkti, kur gauti patarimų, informacijos ir pagalbos priemonių. Jie sugebės tinkamai reaguoti į kasdienes teises situacijas, pvz., vartotojų teises, darbo teises ir pareigas arba būsto pirkimą ir pardavimą. Padidės pasitikėjimas teisine valstybe, teisinio teisingumo sistema⁴⁵. Teisinis švietimas yra skirtas užtikrinti, kad žmonės žinotų įstatymus ir savo pagrindines civilines ir baudžiamąsias teises – nuo žinojimo, ar parduotuvėje turi teisę susigrąžinti pinigus, ar tapo diskriminacijos auka⁴⁶.

Didžiosios Britanijos Visuomenės teisinio švietimo fondas (angl. *Foundation for Public Legal Education*) yra švietimo ir informacinė labdaros organizacija, kurios tikslas – suteikti daugiau galimybių kreiptis į teismą, perteikti kiekvienam piliečiui supratimą apie savo teises ir įgūdžius jas apginti. Labai svarbu sugebėti spręsti šeimos ir būsto problemas, sutvarkyti darbo ir pašalpų reikalus arba sunkumus, kylančius dėl prekių ir paslaugų. Teigiama, kad visuomenės teisinio švietimo projektai turi didinti žmonių informuotumą apie teisę ir apie tai, kaip įstatymai gali padėti išspręsti ginčus. Asmens gebėjimas spręsti su teise susijusias problemas labai skiriasi priklausomai nuo galimybių ir problemos sudėtingumo. Kai kurie žmonės gali patys susidoroti su nesudėtingomis problemomis, ypač ankstyvosiose stadijose⁴⁷.

45 The Solicitor General's Committee on Public Legal Education, „A Ten Year Vision for Public Legal Education“, <https://www.lawworks.org.uk/sites/default/files/files/10YearVisionForPLE-web.pdf>.

46 Solicitor General Robert Buckland, Attorney General's Office, „Our vision for legal education“, pranešimas spaudai, 2018 m. spalio 31 d., <https://www.gov.uk/government/news/our-vision-for-legal-education>.

47 „What is PLE?“, Law for Life, žiūrėta 2023 m. vasario 8 d., <https://www.advicenow.org.uk/lawforlife/public-legal-education>.

L. Wintersteiger Visuomenės teisinio švietimo fondo (angl. *Foundation for Public Legal Education*) ataskaitoje teigia, kad gyventojai vis dar turi didelių teisinių žinių ir gebėjimų spragų, todėl susidaro reikšmingų kliūčių kreiptis į teismą ir pažeidžiama teisinės valstybės esmė. Tradicinės teisinės paslaugos nepasiekia žmonių, kurie susiduria su įprastomis ir kartais sudėtingomis teisinėmis problemomis. Šiuo mastu teisingumo politika labai atsilieka nuo finansinio, sveikatos ir vartotojų švietimo pažangos. Reikia vykdyti teisingumo reformas, kad dėmesys būtų sutelktas į asmenų ir bendruomenių gebėjimą spręsti kasdienes teisines problemas. Teisinis veiksnumas yra gyvenimo įgūdis. Todėl reikia sutelkti dėmesį į metodus, skirtus teisiniams gebėjimams gerinti. Valstybinio teisinio švietimo veiklos sritis yra labai plati, apima įvairias šiuolaikinio gyvenimo teisines problemas – nuo pagrindinės informacijos iki nuodugnesnio švietimo. Rekomenduojama naudoti integruotas, konkrečias, praktines priemones, padedančias asmenims pamatyti realią teisinės informacijos ir švietimo vertę. Visuomenės teisinį švietimą reikia įtraukti į mokymąsi visą gyvenimą ir profesinį mokymą, teisinius gebėjimus pripažinti pagrindiniu gyvenimo įgūdžiu, kuris turi naudoti tiek asmeniniu, tiek nacionaliniu lygmeniu⁴⁸.

Visuomenės teisinio švietimo tikslas – padėti visuomenei suprasti teisines problemas. Tai žinių ir įgūdžių ugdymas, o ne konkrečių teisinių problemų sprendimas. Teisė ir teisės sistema yra sudėtingi. Padėjus visuomenei suprasti sistemą ir suvokti tokių klausimų kaip teisinė pagalba svarbą, padidės visuomenės parama siekiant apsaugoti teisę kreiptis į teismą. Visuomenės teisinis švietimas naudingas tiek viešajam, tiek teisiniam sektoriui. Jis padeda visuomenei:

- žinoti savo teises, teisines problemas ir teisinės sistemos veikimą;
- suprasti kasdienes teisines problemas, problemas darbe;
- priimti geresnius sprendimus ir numatyti bei išvengti problemų;
- suprasti, kada reikia teisinės pagalbos ir kaip ją gauti;
- turėti žinių, pasitikėjimo ir įgūdžių, kurių reikia teisinėms problemoms spręsti ir teisei kreiptis į teismą;
- įsitraukti į visuomenei įtakos turinčių sprendimų formavimą⁴⁹.

48 Lisa Wintersteiger, *Legal Needs, Legal Capability and the Role of Public Legal Education. A Report by Law for Life: the Foundation for Public Legal Education* (Law for Life: the Foundation for Public Legal Education, 2018), https://research.thelegaleducationfoundation.org/wp-content/uploads/2018/03/LNCPLE_report.pdf.

49 „Public legal education“, The Law Society (2022), žiūrėta 2023 m. sausio 29 d., <https://www.lawsociety.org.uk/campaigns/public-legal-education>.

Anglijos ir Velso teisės draugija išleido vadovą „Visuomenės teisinės švietimo programos rengimas“⁵⁰. Šis vadovas skirtas partneriams, įmonių socialinės atsakomybės specialistams ir visiems, kurie užsiima *pro bono* ir įmonių socialinės atsakomybės (ĮSA) darbu advokatų kontorose. Vadovas turi padėti suprasti, kaip ir kodėl visuomenės teisinis švietimas turėtų būti įtrauktas į įmonės ĮSA strategiją arba bendruomenės įtraukimo programą.

2.2. Visuomenės teisinis švietimas Lietuvoje

2008 m. Lietuvos Vyriausybė patvirtino Teisingumo ministerijos parengtą „Visuomenės teisinio švietimo 2009–2012 metų programą“⁵¹. Visuomenės teisinio švietimo 2009–2012 metų programoje *visuomenės teisiniu švietimu* laikomas procesas, kai visuomenei sudaromos galimybės įgyti teisinių žinių ir gebėjimų, supažindinant asmenis su galiojančiu teisiniu reguliavimu ir veikiančia teisine sistema, pagrindinėmis žmogaus teisėmis, laisvėmis ir pareigomis, jų gynimo būdais. Pagrindinės visuomenės teisinio švietimo priemonės yra teisinės informacijos teikimas, teisinis mokymas ir konsultavimas. Visuomenės teisinio švietimo 2009–2012 metų programos tikslas – sudaryti galimybes visuomenei įgyti teisinių žinių ir gebėjimų, supažindinant visuomenę su galiojančiu teisiniu reguliavimu ir veikiančia teisine sistema, pagrindinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis, jų apsauga ir pareigų vykdymu. Visuomenės teisinio švietimo 2009–2012 metų programos uždaviniai: gerinti visuomenės informuotumą apie Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir įstatymuose įtvirtintas pagrindines žmogaus teises ir laisves, jų apsaugą ir pareigų vykdymą; parengti ir įgyvendinti teisinio informavimo ir mokymo priemones ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo lavinimo programas vykdančiose įstaigose ir neformaliojo suaugusiųjų švietimo procese; sudaryti palankesnes teisinio konsultavimo ir teisinės savišvietos sąlygas⁵². Po programos patvirtinimo Vyriausybė pranešė⁵³, kad Programą ketinama įgyven-

50 „Developing a public legal education programme“, The Law Society, žiūrėta 2023 m. vasario 5 d., <https://www.lawsociety.org.uk/campaigns/public-legal-education/developing-a-public-legal-education-programme>.

51 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. spalio 29 d. nutarimas Nr. 1120 „Dėl visuomenės teisinio švietimo 2009–2012 metų programos patvirtinimo“ (nauja programos redakcija nuo 2009 m. liepos 24 d.), *Valstybės žinios*, 2008-11-13, Nr. 130-4981.

52 *Ibid.*

53 „Siekiami gerinti gyventojų teisinį švietimą“, Mano Vyriausybė, žiūrėta 2023 m. vasario 9 d., <https://lrv.lt/lt/naujienos/siekiami-gerinti-gyventoju-teisini-svietima>.

dinti atsižvelgiant į skirtingų visuomenės socialinių grupių poreikius, ypač vaikų, jaunimo ir tų suaugusiųjų, kuriems trūksta elementarių teisinių žinių. Daug dėmesio būtų skiriama ir pilietinei iniciatyvai, savišvietai skatinti. Programa siekiama į visuomenės teisinio švietimo sistemą įtraukti valstybės ir savivaldybių institucijas, nevalstybinės organizacijas, taip pat teisininkus rengiančias aukštąsias mokyklas. Teisinės sąmonės ugdymo įgyvendinimas bus užtikrinamas kartu su Švietimo ir mokslo ministerija.

2016 m. Lietuvos Teisingumo ministerija pateikė naujos Visuomenės teisinio švietimo 2017–2024 metų programos projektą, tačiau jis nebuvo patvirtintas⁵⁴. Projekte teigiama, kad visuomenės teisinis švietimas svarbus siekiant užtikrinti, kad visuomenė tinkamai suvoktų savo teisių ir pareigų tarpusavio sąsają ir sąveiką, taip pat suprastų teisinį valstybingumo pamatą, valstybės veikimo principus, teisėtumo ir teisingumo reikšmę valstybėje, geriau prisitaikytų prie kintančių teisės normų. Teisinis visuomenės švietimas reikšmingas visiems asmenims nepaisant jų amžiaus, gaunamų pajamų ar socialinės padėties, visais jų gyvenimo etapais, todėl šią programą numatoma įgyvendinti atsižvelgiant į įvairių socialinių visuomenės grupių poreikius. Teisinis visuomenės švietimas ypač svarbus siekiant sudaryti vienodas sąlygas visoms visuomenės grupėms įgyti teisinių žinių ir gebėjimų, kurių reikia ginant savo teises, taip pat informacijos apie galimybę gauti teisinę pagalbą. Situacija, kai tam tikroms visuomenės grupėms neužtikrinama ir nesuteikiama efektyvi teisinė pagalba, lemia didėjančią ekonominę ir socialinę atskirtį, taip pat užkerta kelią verslumui ir žmogiškojo potencialo vystymuisi⁵⁵.

Išanalizavus paskutines Lietuvos teisingumo ministerijos ataskaitas⁵⁶ atkreiptinas dėmesys į tai, kad daugiausia dėmesio skiriama ne mokymams, o konsultacijoms. Daugiausia užsiimama intelektinės nuosavybės apsaugos ir vartotojų teisių apsaugos problemomis. Teisinis visuomenės švietimas nevykdomas plačiai,

54 „Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl visuomenės teisinio švietimo 2017–2024 metų programos patvirtinimo“. Projektas“, LRS, žiūrėta 2023 m. vasario 01 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/b1c11de03cfb11e68f278e2f1841c088?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=fa0d619c-108c-4eb9-b2e7-374de924dcd5>.

55 *Ibid.*

56 „Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2020 metų veiklos ataskaita“, žiūrėta 2023 m. vasario 10 d., https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/TM_2020%20m_%20veiklos%20ataskaita_final.pdf; „Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2021 metų veiklos ataskaita“, žiūrėta 2023 m. vasario 10 d., <https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/dokumentai/Administracin%C4%97%20informacija/Veiklos%20ataskaitos/TM%202021%20m%20veiklos%20ataskaita.pdf>.

portalai TEISIS⁵⁷ ir IN⁵⁸ skirti suteikti bendrą informaciją arba paprašyti konsultacijos. Dėl mokymų paminėta tik tiek, kad, vykdant Lietuvos Respublikos valstybinio patentų biuro pavestą visuomenės švietimo ir intelektualinės nuosavybės apsaugos populiarinimo uždavinį, 2021 m. buvo tęsiamas darbas su visomis tikslinėmis auditorijomis: verslu, jaunimu, mokslo ir studijų institucijomis, inovacinėmis agentūromis, teikiant švietimo ir konsultavimo paslaugas, susijusias su intelektualinės nuosavybės apsauga. Vartotojų švietimo srityje Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba organizavo temines vartotojų informavimo veiklas (Apgavysčių prevencijos savaitė, Tvaraus vartojimo savaitė, Juodasis penktadienis, Auto mėnuo), surengė nuotolinių pamokų moksleiviams (650 dalyvių), Europos vartotojų centras Lietuvoje vykdė vartotojų švietimo kampaniją „Sumanus vartotojas Europoje“. Surengti 94 nuotoliniai mokymai verslininkams aktualiomis temomis. Galima teigti, kad teisinis visuomenės švietimas Lietuvoje dar nepakankamas⁵⁹.

3. Teisinis švietimas mokykloje

Kaip jau buvo minėta, I. Wardas mano, kad teisinio švietimo sistema turi prasidėti nuo mokyklos. Y. J. Han nagrinėja teisinio mokymo vidurinėje mokykloje klausimus⁶⁰. Teigiama, kad teisės išmanymas yra būtinas šiuolaikiniame gyvenime: jis leidžia žmonėms efektyviau naudotis teisine sistema, keisti savo elgesį taip, kad jie netyčia nepažeistų įstatymų, ir veiktų labiau pasitikėdami savimi. Teisinio išsilavinimo teikimas vidurinėse mokyklose bus geras atspirties taškas skatinti teisės supratimą visoje visuomenėje. Teisė susikerta su kiekviena gyvenimo dalimi – nuo šeimos santykių, verslo santykių (įmonių, sutarčių, nuosavybės, atstovavimo ir nuosavybės teisė) ir vartotojų pirkimų (komercinė teisė) iki visuomenės reguliavimo (baudžiamosios teisės ir politinės sistemos). Įstatymo nežinojimas gali brangiai kainuoti, o žinios gali suteikti galimybių pasipelninti. Sąžiningas įstatymų nežinojimas retai kada yra tinkama teisinė gynyba, tačiau įstatymas

57 „TEISIS. Teisinė pagalba ir mediacija“, žiūrėta 2023 m. vasario 10 d., <https://teisis.lt/external/home/main>.

58 „IN. Nemokamos konsultacijos IN klausimais“, žiūrėta 2023 m. vasario 10 d., <https://intelektine.lt/>.

59 „Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2020 metų veiklos ataskaita“ ir „Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos 2021 metų veiklos ataskaita“, *supra note*, 56.

60 Yejin Jenny Han, „Legal Education in Secondary Schools“, *Law in Contemporary Society* (2009), <https://moglen.law.columbia.edu/twiki/bin/view/LawContempSoc/PetefromOzSecondPaper>.

užkrauna žinių našą piliečiui. Šios žinios yra brangios ir dažnai sunkiai įgyjamos. Tai teisingumo klausimas: žinoma, jei visi yra pavaldūs įstatymams, teisinės žinios turėtų būti prieinamos visiems. Visuomenė efektyviausiai funkcionuoja tada, kai žmonės įgyja specialių žinių ir įgūdžių įvairiose srityse. Norint dalyvauti visuomenės gyvenime būtinos pagrindinės teisės žinios. Kiekvienas žmogus turi būti pakankamai mokomas apie veikiančius įstatymus, kad žinotų, kaip nepažeisti įstatymų, kaip ir kada kreiptis pagalbos optimizuojant vartotojų ar verslo sandorius, kaip kreiptis pagalbos apsiginti ir kaip dalyvauti politinėje sistemoje. Kadangi sąvoka „pagrindinis teisinio išsilavinimo lygis“ yra gana miglota, neįmanoma kategoriškai nurodyti, kada jis turėtų būti įgytas. Tačiau pagrįstai galima teigti, kad į pradinį išsilavinimą turėtų būti įtrauktos baudžiamosios teisės, vartotojų teisių apsaugos ir pilietinio ugdymo pamatinės sąvokos. Teisinis išsilavinimas vidurinėse mokyklose suteiks galimybių asmenims ne tik efektyviai naudotis teisine sistema ir laikytis įstatymų, bet ir pasiūlys kompasą, kurio jiems reikia norint įveikti teisinius iššūkius⁶¹.

3.1. Teisinis ugdymas Lietuvos mokyklose

Teisinis ugdymas paprastai vyksta nuo pat pirmų sąmoningų vaiko dienų, jis pradedamas dar ikimokyklinio ugdymo stadijoje. Teisinės sąmonės formavimas suteikia vaikui galimybę įgyvendinti savo teises, apginti savo interesus⁶². R. Prakapas ir R. Žilinskienė konstatuoja, kad „teisinis ugdymas glaudžiai susijęs su doriniu, socialiniu, politiniu, ekonominiu ir pilietiniu auklėjimu“⁶³, todėl teisinis ugdymas integruojamas į bendrąsias programas. Pagrindiniai, individui būtini, su teise susiję dalykai yra išmokstami per įvairių dalykų pamokas, ypač tokias kaip istorija, pilietiškumo pagrindai, etika, tikyba ir informacinės technologijos. Dėstant šiuos dalykus nagrinėjami skirtingi teisės aspektai, pvz., informacinių technologijų pamokose studijuojami autorių teisės pagrindai, tikybos ir etikos pamokose analizuojamos problemos, kurios kyla įvairiai interpretuojant lyčių teises, lygybę, santykius, vaidmenis. Daugiausia dėmesio teisės pagrindų studijavimui skiriama pilietiškumo ugdymo pamokose, nagrinėjami demokratinės, taip pat teisinės valstybės principai, piliečio teisės ir pareigos, įtvirtintos

⁶¹ *Ibid.*

⁶² Kairienė ir Dzindzalietienė, *supra note*, 17: 59–69.

⁶³ Prakapas ir Žilinskienė, *supra note*, 13: 51–58.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Mokiniai supažindinami su teisės normomis, kurios turi ginti visuomenei priimtinas socialines vertybes, Lietuvos teisine sistema. Nagrinėjama pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių (žodžio, spaudos, susirinkimų, sąžinės) esmė, jų svarba asmens ir politinės bendruomenės gyvenime. Analizuojami įvairūs vaikų ir žmogaus teisių pažeidimo atvejai. Apibendrinami R. Prakapas ir V. Čepaitė teigia, kad „teisinio ugdymo turinys bendrojo lavinimo mokykloje apima įvairias su mokinių veikla susijusias formaliojo ir neformaliojo ugdymo sritis – ugdymo turinį ženklinančias švietimo gaires, bendruomeninį gyvenimą, papildomojo ugdymo veiklą, bendravimą ir bendradarbiavimą su vietos bendruomene, o integralų teisinių žinių pobūdį ir sklaidą dažnai lemia konkreti mokytojo veikla, atsiremianti į jo turimas teorines ir praktines teises kompetencijas“⁶⁴.

3.2. Teisė kaip mokymo(si) dalykas Lietuvos gimnazijoje

Specializuoto teisinio ugdymo dalykų dėstymas numatytas tik vyresnėse klasėse⁶⁵. Mokyklos bendruomenei palikta laisvė spęsti dėl teisės žinių integravimo į mokymo(si) procesą⁶⁶.

Analizuodami bendrojo ugdymo programų kaitą R. Prakapas ir D. Juciuvienė nurodo: „Atskirai paminėtinas 2008 m. Bendrosiose programose atsirandantis pilietiškumo ugdymo mokomasis dalykas – teisinis ugdymas integruotas visose šio mokomojo dalyko programos dalyse (įvade, nuostatose, turinyje, mokinių pasiekimuose, ugdymo gairėse bei išvadose).“⁶⁷

2022 m. buvo patvirtintos naujos priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrosios programos⁶⁸. Bendrosiose programose dalykų programos nesuskirstytos pagal ugdymo sritis. Tačiau Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrųjų programų apraše⁶⁹ vidurinių programų ugdymo sritis

64 Prakapas ir Čepaitė, *supra note*, 19: 181–192.

65 Prakapas ir Žilinskienė, *supra note*, 13: 51–58.

66 Petrauskienė ir Jonynienė, *supra note*, 10: 151–164.

67 Prakapas ir Danguolė, *supra note*, 11: 141–150.

68 Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2022 m. rugpjūčio 24 d. įsakymas Nr. V-1269 „Dėl priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrųjų programų patvirtinimo“ (nauja redakcija nuo 2022 m. spalio 1 d.), TAR, 2022-08-24, Nr. 17452.

69 Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2015 m. gruodžio 21 d. įsakymas Nr. V-1309 „Dėl pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrųjų programų aprašo patvirtinimo“, TAR, 2015-12-21, Nr. 20049.

socialinis ugdymas apibūdinamas kaip „istorija, geografija, integruotas istorijos ir geografijos kursas; teisė; filosofija; ekonomika ir verslumas; psichologija ir kt.“, teisės ugdymas neakcentuojamas. Pagrindinis teisinio ugdymo tikslas yra suformuoti atskiram individui aukštą teisinę kultūrą ugdant jo teisinę sąmonę, todėl, analizuojant dalyko *Teisė* vidurinio ugdymo programą, šios programos turinys bus visų pirma vertinamas būtent per šią prizmę, t. y. taikant ne vien teisinio švietimo, bet ir teisinio auklėjimo kriterijų.

Teisės dalyko mokymą ir mokymąsi mokykloje, be bendrų teisės norminių aktų, tokių kaip Švietimo įstatymas⁷⁰, Geros mokyklos koncepcija⁷¹ ir kt., reglamentuoja Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymas⁷². Teisės dalykas dėstomas gimnazijų III–IV klasėse paprastai dvejus metus, skiriant tam vieną pamoką per savaitę, tačiau kursas gali būti išdėstomas ir per vienus metus. Šis dalykas yra laisvai pasirenkamas, ir paprastai jį dėsto mokytojas, kuris yra įgijęs istorijos specializaciją. Teisės dalyko tikslas – suteikti mokiniam bendrųjų teisinių žinių ir gebėjimų, ugdyti jų teisinę sąmonę, sudaryti palankias sąlygas mokinių teisei saviugdai, kad, susidūrę su teisinėmis problemomis, priimtų racionalius teisinius sprendimus ir atsakingai laikytųsi pareigos vykdyti iš teisinių situacijų kylančius įsipareigojimus; ugdyti socialinius, komunikavimo, kritinio mąstymo, problemų sprendimo ir kitus praktinius gebėjimus, kurie pravers kasdieniame gyvenime, taip pat vertybines nuostatas, kurios sustiprins siekį veikti laikantis teisės nuostatų ir gerbiant teisę. Įgyvendinant Programą ugdomos šios kompetencijos: pažinimo, pilietiškumo, komunikavimo, kultūrinė, socialinė, emocinė ir sveikos gyvensenos, kūrybiškumo ir skaitmeninė. Programoje išskirtos dvi pasiekimų sritys. Teisinės sistemos elementų pažinimas, tyrinėjimas ir taikymas: mokiniai, dirbdami su norminiais aktais, teismų praktika, analizuodami teises situacijas, mokysis atpažinti konkrečius santykius praktinėse situacijose reguliuojančias teisės normas, remdamiesi demokratinėmis ir bendražmogiškomis vertybėmis, vertinti ir interpretuoti socialinę tikrovę ir įgis kasdieniame gyvenime reikalingų bendrųjų žinių apie teisę ir jos šakas, teisinės valstybės bruožus,

70 „Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas“, *Valstybės žinios*, 2011-03-31, Nr. 38-1804.

71 Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2015 m. gruodžio 21 d. įsakymas Nr. V - 1308 „Dėl geros mokyklos koncepcijos patvirtinimo“, TAR, 2015-12-21, Nr. 20048.

72 Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2022 m. rugpjūčio 24 d. įsakymas Nr. V-1269 „Dėl priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrųjų programų patvirtinimo“ (nauja redakcija nuo 2022 m. spalio 1 d.), TAR, 2022-08-24, Nr. 17452.

Lietuvos Respublikos Konstituciją, žmonių teises, laisves ir pareigas, valstybės valdymo ir teisėtvarkos institucijų kompetenciją. Teisių ir laisvių įgyvendinimas, pažeistų teisių gynimas: ši ugdomosios veiklos sritis skirta praktiniams mokinių gebėjimams ugdytis. Mokiniai mokysis bendrauti ir bendradarbiauti, suformuoti ir teisiniais argumentais pagrįsti savo nuomonę, išgirsti kito argumentus, kalbėti viešai, konstruktyviai spręsti problemas, derybomis siekti priimtino kompromiso, savarankiškai veikti, priimti atsakingus ir teisėtus sprendimus. Mokiniai taip pat ugdytis praktinius gebėjimus, kurių reikia dalyvaujant mokyklos, vietos bendruomenės, demokratinės visuomenės ir valstybės gyvenime: susirasti reikalingą teisinę informaciją, kreiptis (ieškoti) teisinės pagalbos, kreiptis į teismą, teisėtvarkos arba valstybės valdymo instituciją, ginant savo teises, laisves ir teisėtus interesus⁷³.

Ž. V. Jonynienė, A. Bartkutė ir T. Butvilas nagrinėjo patyčių problemas mokyklose. Jie teigia, kad teisinio švietimo metu moksleivių gautos žinios „padeda ugdyti teigiamas moksleivių savybes, tokias kaip teisių gerbimas, pilietiškumas, teisinė sąmonė, tolerancija, atsakomybės jausmas ir kt., kurios yra priešingos mokyklose dar vis vyraujančiam smurtui, patyčioms, nepagarbai ir kitiems žeidžiantiems veiksams“⁷⁴.

Išvados

Teisinis švietimas ir ugdymas yra bendrojo ugdymo dalis. Teisinis švietimas – švietimas, kurio tikslas – padėti žmonėms ugdyti gebėjimą suprasti įstatymus, protingą mąstymą, pozityvią dalyvavimo sąmonę, žmogaus teisių suvokimą, atidumą kitiems ir konstitucinę vertę, kurių reikalaujama iš demokratinių piliečių. Užsienio ir Lietuvos mokslininkai pabrėžia jų svarbą. Geresnis teisių ir teisinių klausimų išmanymas suteikia daugiau galimybių asmenims ir bendruomenėms kontroliuoti savo gyvenimą, spręsti problemas, dalyvauti demokratiname procese ir įsitraukti į su jais susijusių sprendimų formavimą.

Nagrinėdami teisinio švietimo problemas mokslininkai daugiausia dėmesio

73 „Priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrųjų programų 37 priedas. Teisės bendroji programa“, TAR, žiūrėta 2023 m. vasario 9 d., <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=06c1f24040b711edbc04912defe897d1>.

74 Živilė Vilma Jonynienė, Agnė Bartkutė ir Tomas Butvilas, „Teisinis švietimas kaip prevencinė priemonė prieš patyčias mokyklose: mokinių ir mokytojų sampratos“, *Socialinis darbas* 10, 2 (2011): 217–228.

skiria profesionaliam teisės mokymui, teisininkų kvalifikacijos tobulinimui, moky-
mo proceso gerinimui. Teisinio visuomenės švietimo problemomis plačiai užsiima
Didžiosios Britanijos teisininkai. Yra sukurtas Didžiosios Britanijos Visuomenės
teisinio švietimo fondas, kuris organizuoja mokymus ir teikia teorines ir metodi-
nes rekomendacijas.

Lietuvoje nuo 2004 m. vykdomos Visuomenės teisinio švietimo programos.
Tačiau galima teigti, kad jų taikymas dar yra nesubalansuotas. Teigiama, kad
visuomenės teisinis švietimas ypač svarbus siekiant sudaryti vienodas sąlygas
visoms visuomenės grupėms įgyti teisinių žinių ir gebėjimų, kurių reikia norint
ginti savo teises, taip pat informacijos apie galimybę gauti teisinės pagalbos.
Tačiau plačių visuomenės mokymų organizuojama dar per mažai, apsiribojama
konsultacijomis. Vartotojų teisinis švietimas buvo naudingiausias verslininkams.

Dauguma užsienio ir Lietuvos mokslininkų teigia, kad teisinis švietimas turi
prasidėti mokykloje. Lietuvos mokslininkai, analizuodami teisinį švietimą, skir-
tingais aspektais nagrinėjo teisinį ugdymą bendrojo ugdymo mokyklose. Teisės
dalykas dėstomas gimnazijų III–IV klasėse. 2022 m. buvo atnaujinta teisės pro-
grama. Išskirtas teisinės sistemos elementų pažinimas, tyrinėjimas ir taikymas.

Specialistai teigia, kad teisinis švietimas mokykloje atlieka keletą funkci-
jų: padeda ugdyti moksleivių teisinę sąmonę, toleranciją, atsakomybės jausmą;
užkerta kelią smurtui ir patyčioms; sudomina teisininko profesija, asmenims
padeda sužinoti, kaip naudotis teisiniais aspektais, kai rengiamasi kitokiai pro-
fesiniai veiklai.

LEGAL EDUCATION

Eglė Bilevičiūtė

Mykolas Romeris University Law School

E-mail: eglek@mruni.eu

Summary. Every person needs to understand their rights and responsibilities and know how to seek redress through the legal system. However, most people struggle with legal issues and often do not know where to turn for help. Solving legal issues is difficult even for professionals. The purpose of legal education is to help people develop the ability to understand laws, intelligent thinking, positive consciousness of participation, and an awareness of human rights. One of the Sustainable Development Goals of the United Nations is to ensure inclusive and equitable quality education for children, youth and adults and to promote life-long learning opportunities for all. Public legal education can solve some of these problems. It covers a wide range of activities aimed at increasing citizens' ability to solve law-related problems. This article analyses the peculiarities of legal education and training, and discusses the problems of the level of legal education in Lithuania.

Keywords: legal education, training, public legal education, law subject at school

Eglė Bilevičiūtė – Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Viešosios teisės instituto profesorė, socialinių mokslų daktarė.

Eglė Bilevičiūtė – doctor of social sciences, professor at the Public Law Institute at the Law School at Mykolas Romeris University.

VISUOMENĖS POKYČIAI IR TEISĖ

*Liber Amicorum
Vytautui Šlapkauskui*

Mykolas Romeris
universitetas

VISUOMENĖS POKYČIAI IR TEISĖ

Liber Amicorum
Vytautui Šlapkauskui

Straipsnių rinkinys

2023

*Mykolo Romerio universiteto profesorius
dr. Vytautas Šlapkauskas*

Mykolo Romerio
universitetas

REDAKTORIŲ KOLEGIJA

Redaktorių kolegijos pirmininkės: prof. dr. Eglė Bilevičiūtė, dr. Rūta Petkuvienė

Vykdančioji redaktorė: dr. Kristina Kenstavičienė

Redaktorių kolegijos nariai:

Prof. dr. Toma Birmontienė

Prof. dr. Lyra Jakulevičienė

Prof. dr. Snieguolė Matulienė

Prof. dr. Odeta Merfeldaitė

Prof. dr. Romas Prakapas

Prof. dr. Birutė Pranevičienė

Prof. dr. Aurelija Puraitė

Doc. dr. Dovilė Sagatienė

Prof. dr. Agnė Tvaronavičienė

Prof. dr. Milda Vainiute

Doc. dr. Juozas Valčiukas

Prof. dr. Algimantas Urmonas

Straipsnių recenzentai:

Dr. Anzelika Banevičienė, prof. dr. Jolanta Bieliauskaitė, prof. dr. Eglė Bilevičiūtė, prof. dr. Toma Birmontienė, dr. Ramunė Jakštienė, doc. dr. Giedrė Lastauskienė, dr. Gintarė Makauskaitė-Samuolė, Inga Motuzienė, dr. Artūras Petkus, dr. Rūta Petkuvienė, prof. dr. Birutė Pranevičienė, Ieva Saudargaitė, doc. dr. Ernestas Spruogis, doc. dr. Gintaras Šapoka, dr. Tadas Valančius, doc. dr. Juozas Valčiukas, prof. dr. Vaiva Zuzevičiūtė, dr. Audronė Žemeckė.

Aprobuota:

Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademijos tarybos 2023 m. balandžio 17 d. nutarimu Nr. 1VS-4 (1.13 E-20601)

Aprobuota spaudai Mykolo Romerio universiteto leidybos komisijos 2023 m. birželio 12 d. nutarimu Nr. 10-239.

Visos leidinio ir leidybos teisės saugomos. Šio leidinio arba kurios nors jo dalies negalima taisyti, dauginti ar kitaip platinti autoriui ir leidėjui nesutikus.

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale „biblioteka.lt“.